

MULT, JELEN, JÖVŐ

írta: NAGY SÁNDOR

*Parturunt montes, nascitur
ridiculus mus, vagis vissza-
pillantás az iparművészet
előzményeire.*

Könnyelműen szálltam bele ebbe a témába. De izgat, hogy beléhatoljak a mélyébe. S ha annak idején ilyen-olyan szellemi mivoltom nem építette volna ki parallel nivóra ilyen-olyan lelki bázisomat, amelyről relative nyugodtan szemlélődhetem, akkor ez a visszapillantás összezsugorítana egy kifejezhetetlen összetételű halommá, olyan valami súlyos megbánásféle ereszkedik reám e mult szemléletén s a jelen eredményein.

Könnyű írni az esztétának s a történelemnek a mások élményeit — mondanák az országút lehengetelt kövei a sétalovaglóknak, amikor a nagyhenger összeesikortja őket egy masszává. Ez a síma massa, amelyen a kultúra-élvezők száguldanak, a műtörténet. Síma a felülete, vígan siklik rajt úgy a haladás, mint a dekadencia ördög-szekere, mitse törődve vele, hogy hány egyéniséget préselt a puha moesárba a civilizáció nagyhengere.

Aki átélte a saját bőrén a művészet görbéinek összes kanyarulatait; volt burkolat, majd évgyűrű; volt fönt és lent; aki a könnyelmű, tivornyas művészúrnak nem győzte segítségül nevelni az intellektuellt és a lelkiembert, hogy ő rövid időközönként el ne nyítte volna, az no de nem vágok eléje a következőknek.

*

Egy képzelt fiúeska ösztönébe bujt kíváncsiságtól hajtva — ötven éve csak — szaladgál szűrőszabóktól gombkötőkhöz, megles esizmadiákat, faragókat, kovácsot, órát, gerencsért, bábsütőket. Mindenütt — esodálatos — öregek dolgoznak, az utolsó céhmesterek. Seholy vidámság, ninesenek fiatalok, új tanoncok. Mindenütt agónia, sóhajos haldoklás, utolsó lehelet, utolsó motívum a szűrőn, utolsó műtyörke a esontfésűn. Még egy-egy utolsó külföldön vándorolt öreg legény, aki mesélni tud. A legeslegutolsó remekbe készült kilincs. A piactéren az utolsó érdeklődés előtt a legvisszavonhatatlanabban legutolsó felvirágozott bika kivégzése a remekbe készült tagtóval —

egy ütésre. S aztán árverésre cédulázott szép kis emeletes polgár-házak.

Aztán berobogott a cilinderes Szabad Ipar úr és Indusztria önagysága. Jött a gép s a hajlítót-bútor-gyárak. Jött a vásár helyett a piac. A világ-piac. A jegyzett piaci árak. Jöttek — mit? ömlött, zúdult, örvénylett az egynapos rongy, a tündöklő cafat, a káprázatos neszesemmi, a rágott papírbőr. Jöttek, méltóságosan, mindig magasabb címre vágyóan Igény kisasszonyka és ifiúr... Jöttek és multak az évek. A képzelt kis fiúeska, aki hajdan az utolsó céhmestereket lesegette, már a nagy központban van, a rajz-mintaiskola növendéke. Az iskola tőszomszédja a muzsák temploma. E templom kriptájába viszi egy építésztanár a növendékeket. S uram fia, mit talált ott a felserdült fiúeska, e kriptában? A céhmesterek utolsó remekeit, szárogatott könnyeseppjeit mint múzeumi tárgyakat. Tehát ide jutott, a kriptamúzeumba, mint pince-kézműipar a sok remekbe készült gyönyörűség! Ezeket rajzolták mint esendéleteket az ifjak, és gyorskicéllő-vágyukat ezeken a tárgyakon elégítették ki, s szentül hitték, hogy az iskola célja is ez. Bővebben ugyan senki se magyarázta meg nekik a művészettel való összefüggését e remek holmiknak. Sejttem, hogy az iskola az ifjak tudata alá szánta mint ízlésfejlesztőt, de elfelejtették megmondani...

Csak most, e revideálás közben jut elém a kriptamúzeum, a pincébe tömött kézműipar. Szent Isten! minő szimboluma a mai pinceiparnak!

S ha most visszanező pillantásom fölmereszkedik a kriptából az emeletre, a muzsák templomába, vajjon mit lelek ott művészi termékül szemben a pinceipar apró kis termékeivel? Talán Barabást, talán Székely Bertalant? Oh, hogysisne! Az ú. n. Kortársak mindig vakok. Akkor is így volt, ma is. Örök érvényű igazság ez. Barabás, Székely ezidőben tegnapi újsággá degradált, kiavult művészek voltak. Ellenben a Peci piros alma, Jár a baba, Kóstolja, be édes! Kis nóták genre-képek alakjában cirpelték grandart-t.

Hogy ez az olesó müncheni genre, s a kriptába sülyesztett kézműipar mennyire közel voltak egymáshoz, mennyire egymásé voltak lényegükben: bizony vagy 10 év kellett annak a rajz-mintaiskolás ifjúnak, míg megértette s az emelet-ről önként jött le a pincébe és viszont. Akkor

olyan messze állt tőlük az a gondolat, hogy valamely ipar dolgához kapcsolódjanak, hogy egy építésztanár kellett hozzá, hogy levezesse őket. Ez az építész, mint ilyen, nem veszthette el a kapcsolatot az iparral. Sajna, neki meg a művészethez nem volt igaz kapcsolata, ahogy még most sincs, azért nem értették meg az ifjak a szavát. Ipar és művészet álltak egymásnak háttal, mint ki nem békült elvált házastársak, holott a mindent megistenített görögöknél a művészetet külön még félistenségre sem érdemesítették és beleszorult Hephaistos erős bordái közé. A nagy megismétlő Renaissance tolta fel az Olymposra a művészetet, anélkül még, hogy lelőkte volna Hephaistost. Szabad Ipar úr és Industria őnagysága húzták le a kriptába. No, de azután! . . .

*

Nagy zuhogással-robogással vonul el előttem a mult század második felének vége. Büszke, hogy újat alkot. Újat? Szabad Ipar úr esillogó értéktelenségei között sátánian mosolyog. Újat? Új az, hogy mindenféle elképzelhető stílust az egyiptomitól az asszírín át iskolaértelmezésben, tehát elvonva, szabályozva, törvényesítve, viszonylagosan, megalkuvással újra ismételték, abban a szent és sérthetetlen meggyőződésben, hogy újat alkotnak? Dór templomok bőrzévé lettek, renaissance paloták kis villákká kiesinyedtek, barokk királyi paloták hétszilvafás udvarházakká. Ha a régi barokk dekorátor nem fért el a maga mezőjén, amit a fősvény építész neki hagyott, nosza, a megismétlő barokk templomok mennyezetéről már cseppekben esurogtak le az áhitat nélküli, vén koldusokról festett szentek képei, s a felhők kiszálltak az ablakmélyedéseken és ködbe borították a templom környékét is. Az irodalomban rég elesengett nemzeti époszok illusztrációi mint történelmi festészet kerültek sok négyyszögölű vászra. Ez volt a legtekintélyesebb történelmi festészet. Röpke népdalokat, a zsvány-romantika kis nótáit szintén vászonra juttatták mint nemzeti genre-festést. Ugyanez időben el nem ismertem, de annál nagyobb hanggal az impresszionisták is gyűjtötték a múlt nap hangulatait, színeit, könnyed mozgásait. Mire a zürzavar tetőpontjára hágott, jött a nagy Boseo, cilinderébe belerakta a modern görög-asszír, tojást, galambot, renaissance oltárt, gotikus püspökbotot, barokk angyalokat, nullás lisztet. A mester jól megkeverte, megtörte, s aztán kihúzta belőle a szecessziót.

És mégis, akárhogy is, ez volt az első lépés egy bizonyos disztíngválásra. A nagy történelmi képek tekintélye lehanyaglott egyrésztől, de föltámadt a falon mint freskó s textilben mint gobelin.

Az ihajesuhás nóta-genre oda került megint, ahol a céhmesterek abbahagyták, az igazi helyére: vasra, fára, csontra, selyemre, porcellánra, üvegre. Így járt az impressziók nagy része is, s így kellett volna járni sok pretenziózus, aranykeretbe zárt büszke grand art-alkotásnak is, ha alkotója önbírálatra képes lett volna, vagy bőkezűbb lett volna tudásával. Az élet vidám jelenségei egy kor-szelet kedves emlékeként így marad meg a használati tárgyakon, amíg lenge értéke megérdemli a való életet. Amelyik közülük patina-állóbb és művészebb is egyben, az úgyis-ígyis bekerül mint a keretes kép az ő Walhallájába, a múzeumba.

Ez volt a mult század végének művészeti mozgalma: mindent disztíngválni és a helyére tenni: frakkot nagy estélyre, smokingot kis dinére, zsakettet lakodalomra, genre-szobrot kisplasztikára. »Pici piros almát« selyemre, bőrre, porcellánra; illusztrációt könyvbe betűk mellé helyezni; a tollrajzot elválasztani a rézkartól, fametszettől, a monstre-kiállítások számára ordító plakát-képeket, kis kollekciókba amatőr-esemegéket, Industria őnagyságának szalon-képeket, ebédlő-esendéleteket, magas állású egyéneknek claire-obscure tekintélyt szípkázó arcképeket, miniszterekről Augustus-, Nero-, Caligula-fejeket mintázni . . .

*

És hogy ez a disztíngváló művészi élet az idők végtelenéig így maradjon, arról nagy intézmények gondoskodtak . . .

Az ifjúság, amelyet péppé gyúrt az elemi és fehér papírrá hengerelt nagy tekeresbe a középiskola, bekerül az óriási nyomdába. Itt a rotációs gépben elhelyezett különböző rovatokon átnyomul s rányomódik eltörölhetetlenül, egyformán minden olyan tudomány, amire szüksége lehet, — no nem neki, hanem a nagy intézménynek. A különböző szedések intézik el: ez szobrász, ez festő, ez, uram boesá! iparművész — még egyszer boesá! ez esztéta. Jön az expedíció: összehajtani, címezni, szétküldeni a világ minden tája felé. Az élet rikkaneai szétkínálják őket. Pizkos bódék, dohánytözsdék, állomások butikjai megtelnek . . . megtelnek . . . kiürülnek . . . S aztán holnap: esomágolópapír a tegnap szenzációja.

*

Sajnos, nem lehet az életfolyam legszebb fázisát se lefixírozni és tovább tartani, kilódult bolygó vagyunk a többi millió bolygó között.

A nagy Boseo minden stílust rejtegető asztalát felrúgta, zsebeiből a papírvirágcsokrokat kiszórta, a régi, titokzatos tudományát mindenek kaeajára leleplezte, s aztán átment a m e e h a n i k a nagy hangárjába.

Ami szép, ami hajlékony, ami becses, ami proporciós, ami kell, ami falánkulszükséglet, amig y ö ny ő r k ö d t e t, — ma már nem érdek nélkül — az mechanika. Az új ház pusztán behatárolt tér, földem, ablak, levegő, amíg valaki benne alszik, eszik — s aztán úgysem tartózkodik benne. Kicsiny lett a világ: elrobognak, pöfögnek, száguldanak, repülnek. Otthon nincs: mindenütt otthon van. Télen Dél-Afrikában van strand, tavasszal a Rivierán, nyáron a Balti-tengeren. A modern embernek csak akkor van tél, ha akarja: tehát nyáron is. Pedig ahogy Japán egész művészete a tea illatos gőze mellé alakult, úgy képződött Európának a templomi oltárok után a házi tűzhely vagy az oltár köré művészete, iparművészete. Így hát a jövőbe vetett kilátások arra figyelmeztetnének, hogy a nagy nyomdákat ő nagy üzemeikkel mérsékelni kellene. Nohát a rovatszedők persze tiltakoznának, magyaráznának. Hiszen ez természetesen hangzanék is, bár nem igaz. Nem a művészetet, mint olyat, kell féltetni. A művészet mindenütt és körülmények között meg fogja találni a helyét.

De a művészet ez a fogalma, a mai, amely önállóan, egy teljesen eltorzított görög felfogásra rakódott, rozsdásodott, alakult, omlott, restaurálódott, újra lemállott s mindig azt hitte magáról, hogy új, ez nem állja meg majd a helyét, s vele az a rengeteg fiatalság, amely kritika nélkül szalad, nem az elhivatása, hanem az ösztöne után, s még annyi segítsége sincs, mint a kutyanak a szaglása.

A művészet fogalma megingott, mert hamis tekintélyek támpillérezték. A kritika elveszett. Mert mi a kritika? Két dolog között azonnal meglátni, melyik a fontosabb. Ezt eltalálni nem mindig lehet (sőt csak nagyon ritkán) intellektuál alapon. A fontost elsősorban és másodrangon csak lelki alapon lehet megismerni. Ám a mai kritika ilyenről nem is tud legnagyobbbrészt. A kritikák legnagyobb részét a pletyka, a közönséges utcai pletyka fogalmába süllyeszteném. Ez aztán nem szab határokat, ez nem tűz ki célokat, ez ugyan nem keresi a fontosabbat, — eh, mit szaporítsam a szót! ez a kritika csak szuggerál, észrevétlenül, de annál biztosabban és annál tendenciózusabban mint a plakát. Tehát ha le akarjuk leplezni, azt mondhatjuk róla, hogy Industria önagysága vigéee.

*

Ha a múlt század vége disztíngválta az egyes hovatarozandóságokat, s a dimenziókat helyesen felállította, s bár a háború és az utána következett füstnélküli háború egy kicsit meg is zavarta,

elfelejteni nem szabad. Ha kitermelte még a múlt század az iparművészet fogalmát, s azt a tovább nem termékenyíthető, zsákutcába került új lényt, amelyet iparművésznek hívunk, kísértünk meg a lehetetlen helyzetét lehetővé tenni: Adva van a mi koldusországunk, amely úgy kell, hogy szeresse a sok esecssecsét, mert a boltok zsúfolva vannak vele s óriási értéket képviselnek, s ezáltal nagy veszteséget is, mert külföldről jönnek. Ám zárják el az összes szelepeket, ahol Industria önagysága behuzatolja ezt a sok iparművészeti esecssecsét.

Az iparművész, felteszem, hogy nem papírember. Választott szakmájának nemesak tervezője, hanem mestere is. Mert jaj a n a k a z i n t é z m é n y n e k, a m e l y n e m m ű v é s z i p a r o s o k a t b o e s á t s z é t.

Ne resteljék a kézimunkát, tiszteljék meg magukat azzal, hogy a pineébe jutott ipart most ők hozzák ki a napfényre, s emeljék a céhremekek nővőjára, ahogy az ipar kimentette őket a művészet semmijéből.

Fogadom, lesz kelendőségük. De ne szórványosan, hanem szakszerint tömörülten munkálkodjanak. Akkor jogokat is tudnak kivívni a külföldi szelepeket illetőleg.

Ha a fiatalság nem ért fel választott szakmája mesteréül, akkor azt a nyomdát, mint haszontalant, el kell tüntetni. Ha meg mesterei a szakmájuknak s nem gyakorolják csak papíron, az meg áruló hitványság az intézettel szemben.

*

A készülő új világ új embereket igényel. A látszólagos dekadencia az a szakadék, amelybe a legutolsó konzervatívok s a legelső újak belézuhanak. Ezen nem lehet segíteni. A vaksággal megvert ú. n. Kortárs még azt se látja, melyik másik. A réginek kemény konzervativizmusa az a fojtás, amitől az új feszerejét veszi, hogy robbanjon, s ezzel tovább érjen. Mind a kettő kell a jövőnek, ha önmagukra nézve kellemetlenek is.

A konzervatív az nem a maradi, az új világ embere nem a dekadens. Sem a maradira, sem a dekadensre nincs szükség a haladás szempontjából. Poshadt vizükbe békák kuruttyolnak, talán ezért vannak, és sokan, nagyon sokan vannak, erről is felismerhetők.

Hogy mit konzerváljon a konzervatív? És hogy miben új az új? Ime, e kérdésekhez kell az erős szellemi ember erős lelki kritikája.

Formákat tartogatunk-e, vagy a lényeg? Formában nyomul előre az új, vagy más a lényege?

Elhajítom ezt a két gránátot, messze magamtól, a maradiak és dekadensek közé, hadd robbanjon.

Az értékes konzervatív tudja, mit esinál; az új, az új, ha nem tudja is, akkor is új!